

1η Διδακτική Ενότητα Γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος;

Κείμενο αναφοράς: Αριστοτέλης, Μετὰ τὰ φυσικά, Α 2, 98b12-28 [149 λ.]

α. Εισαγωγικά σχόλια:

Στο *Μετὰ τὰ φυσικά* ο **Αριστοτέλης** βρίσκεται σε διαρκή διάλογο με τον **Πλάτωνα** και την ακαδημεική παράδοση, και η αριστοτελική μεταφυσική-οντολογία αναπτύσσεται σε αντιπαράθεση προς την πλατωνική διδασκαλία. Το **θέμα** που μελετάται στα *Μετὰ τὰ φυσικά*, το αντικείμενο της **πρώτης φιλοσοφίας**, είναι το $\delta\upsilon\tilde{\nu}$ ἢ $\delta\upsilon\tilde{\nu}$, το ον στην απόλυτη απλότητά του, το υπαρκτό χωρίς ιδιότητες, η ίδια η ύπαρξη. Η **αριστοτελική μεταφυσική** είναι πρώτα απ' όλα **οντολογία**, γνώση του καθόλου, επιστήμη καθολική, θεμελιώδης για όλες τα υπόλοιπες. Καθώς, όμως, το ον στην καθολικότητα και απολυτότητά του ταυτίζεται με την πρώτην οὐσίαν καὶ ἀκίνητον, δεν μπορεί να είναι άλλο από τον ίδιο τον θεό. Έτσι, το αντικείμενο της πρώτης φιλοσοφίας και της θεολογικής επιστήμης ταυτίζονται. Το $\delta\upsilon\tilde{\nu}$ ἢ $\delta\upsilon\tilde{\nu}$ είναι το θεϊκό ον.

Τα *Μετὰ τὰ φυσικά* αποτελούνται από **14 βιβλία**. Έχουν ήδη από την αρχαιότητα ονομαστεί -και αυτή πια είναι η καθιερωμένη διεθνώς ονομασίας τους- με βάση τα γράμματα του ελληνικού αλφάβητου: Α, α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ, Η, Θ, Ι, Κ, Λ, Μ, Ν. Το **Κείμενο αναφοράς** προέρχεται από το **2ο Κεφάλαιο του Α**.

Το **κεντρικό θέμα του Α** είναι η ίδια η **φιλοσοφία** και η πρωταρχική επιδίωξη του **Αριστοτέλη** είναι η σύνταξη του **ορισμού** της. Στη διατύπωση αυτού του ορισμού θα οδηγηθεί μέσα από μια έρευνα διαλεκτική, στον πυρήνα της οποίας είναι ευδιάκριτη η καταγωγή από διδακτικές πρακτικές: συζητούνται τρέχουσες αντιλήψεις, αυτονόητες παραδοχές και θέσεις προγενεστέρων φιλοσόφων. Όλα αυτά τίθενται υπό την κριτική και ενοποιητική ματιά του **Αριστοτέλη**, ο οποίος καταλήγει στον **απαρτισμό ενός κειμένου περί φιλοσοφίας**. Πρόκειται για ένα κείμενο προσιτό -σε γενικές γραμμές, και με ευδιάκριτες αποκλίσεις στα τελευταία κεφάλαια του Α- σε ένα ευρύ κοινό, το οποίο δεν είναι κατ' ανάγκην πεπαιδευμένο στην ακαδημαϊκή φιλοσοφία.

Στο **2ο Κεφάλαιο** ο **Αριστοτέλης** συζητά γενικά αποδεκτές πεποιθήσεις για την **σοφίαν**, έχει όμως πλέον στο νου του τη **φιλοσοφία**, ως μια πολύ συγκεκριμένη πια ακαδημαϊκή δραστηριότητα. Διαβλέπουμε, έτσι, ξεκάθαρα τη δική του προσέγγιση: ο ίδιος εννοεί την **σοφία** ως τη **θεωρητική γνώση** που διεκδικεί καθολική εμβέλεια. Και στη συνέχεια της πραγματείας θα ονομάσει αυτή τη θεωρητική γνώση **πρώτη φιλοσοφία**. **Αντικείμενό** της είναι η ολότητα της ύπαρξης και όχι κάποιος συγκεκριμένος, περιχαρακωμένος, τομέας του επιστητού.

β. Θέμα:

Η απάντηση στο ερώτημα γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος.

γ. Δομικά στοιχεία:

1. Η περιέργεια, η απορία και ο θαυμασμός γέννησαν τη φιλοσοφική δραστηριότητα.
2. Η απορία και ο θαυμασμός οδηγούν στη συνειδητοποίηση της άγνοιας.
3. Σχέση μύθου και φιλοσοφίας: Το αντικείμενό τους είναι «θαυμάσια» γεγονότα.

4. Οι άνθρωποι επεδίωξαν τη γνώση για τη γνώση και όχι για τη χρήση της.

δ. Ερμηνευτικά σχόλια:

• Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν: Η ανάλυση που προηγήθηκε στο βιβλίο Α' του *Μετὰ τὰ φυσικά* καταλήγει στο συμπέρασμα πως η ανώτερη ἐπιστήμη και πιο κοντά στη σοφία είναι η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και αιτίων της πραγματικότητας (= η πρώτη φιλοσοφία).

Το «γὰρ» δηλώνει ακριβώς ότι στο σημείο αυτό εισάγεται μια **αιτιολόγηση**. Εδώ λοιπόν ο **Αριστοτέλης** για να αποδείξει πως η φιλοσοφία δεν μπορεί να έχει χρηστικό χαρακτήρα, όπως οι τέχνες, φέρνει ως επιχείρημα αυτό που ώθησε τους ανθρώπους να αρχίσουν να φιλοσοφούν ήταν «τὸ θαυμάζειν» (= η έκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός).

Θαυμάζω: μένω έκθαμβος, νιώθω έκπληξη για κάτι. Το ρήμα δεν μπορεί να αποδοθεί πλήρως στα νέα ελληνικά, καθώς περιλαμβάνει τόσο την έκπληξη (ευχάριστη ή δυσάρεστη, άρα και την αμηχανία) όσο και την περιέργεια και τον θαυμασμό.

Το *θαυμάζειν* αποτελεί και για τον **Πλάτωνα** αρχή της φιλοσοφίας: «μιάλα γὰρ φιλοσόφου τοῦτο τὸ πάθος τὸ θαυμάζειν. οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη» [= έντονα ο φιλόσοφος βιώνει την έκπληξη και τον θαυμασμό. και δεν είναι άλλη η αρχή της φιλοσοφίας παρά ακριβώς αυτή] (*Θεαίτητος* 155d).

«καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον»: Με το «νῦν» η έναρξη του φιλοσοφείν τοποθετείται στη **συγχρονία** της: ανά πάσα στιγμή, και στο **παρόν**, μπορεί κάποιος με αφετηρία την έκπληξη και την περιέργεια, να αρχίσει να φιλοσοφεί. Με την αιτιατική «τὸ πρῶτον» η έναρξη του φιλοσοφείν τοποθετείται στη **διαχρονία** της: κάποια στιγμή στο (ελληνικό) **παρελθόν**, έχοντας ως αφορμή επίσης την έκπληξη και την περιέργεια, εμφανίστηκαν οι πρώτοι φιλόσοφοι.

Ὡς **πρώτους φιλοσόφους** (πρώτοι φιλοσοφήσαντες) ο **Αριστοτέλης** χαρακτηρίζει αυτούς που σήμερα ονομάζουμε **φυσικούς φιλοσόφους** (π.χ. τον Θαλή, τον Αναξίμανη, τον Ηράκλειτο, τον Αναξαγόρα κ.ά.).

• ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες, εἴτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως: Η αρχική αιτία που οδήγησε τους ανθρώπους στις φιλοσοφικές αναζητήσεις ήταν η **έκπληξη και ο θαυμασμός** τους για τα θαυμαστά φαινόμενα της φύσης, όσο και η **αμηχανία** που ένιωθαν λόγω της αδυναμίας να τα εξηγήσουν αλλά και η **περιέργειά** τους να γνωρίσουν τα αίτια και τις αρχές που τα διέπουν.

Ο **Αριστοτέλης** **κλιμακωτά** δίνει **παραδείγματα** φαινομένων τα οποία οι άνθρωποι θεώρησαν **άξια θαυμασμού**:

α. Αρχικά, **τα παράξενα της καθημερινής ζωής**: π.χ. γιατί το κεχριμπάρι (ήλεκτρον) έχει ελκτικές ιδιότητες, γιατί ο μαγνήτης (Ηρακλεία λίθος) έλκει σιδερένια αντικείμενα, τι είναι το ουράνιο τόξο, πώς δημιουργούνται και γιατί αλλάζουν μορφές τα σύννεφα, τι είναι οι βροντές, οι αστραπές, οι κεραυνοί, γιατί δεν αυξάνεται το νερό της θάλασσας, ενώ χύνονται σε αυτήν τόσο πολλοί ποταμοί.

β. Στη συνέχεια, **τα πιο σημαντικά παράξενα φαινόμενα**: π.χ. τις φάσεις της σελήνης, την ανατολή και τη δύση του ήλιου, τα ηλιοστάσια, τη λάμψη των άστρων και τη φαινομενική κίνησή τους στον ουρανό, τη δημιουργία του σύμπαντος, τη δομή και τη μορφή του, μαθηματικά προβλήματα ή παράδοξα, όπως το ότι σε ένα

τετράγωνο η σχέση μεταξύ πλευράς και διαγωνίου δεν μπορεί να εκφραστεί με τη σχέση δύο ακεραίων αριθμών κ.ά.

• ‘Ο δ’ ἀπορῶν καὶ θαυμάζων οἶται ἀγνοεῖν: Η έκπληξη, η περιέργεια και ο θαυμασμός που νιώθουν οι άνθρωποι πηγάζουν από μια θετική στάση απέναντι στον κόσμο, τη διάθεσή τους να τον γνωρίσουν σε βάθος. Ωστόσο, εμπεριέχουν και ένα αρνητικό στοιχείο: **οι άνθρωποι συνειδητοποιούν την άγνοιά τους**, με αποτέλεσμα να χάνει ο κόσμος της εμπειρίας τον αυτονόητο χαρακτήρα του. Η απώλεια του αυτονόητου χαρακτήρα της καθημερινής εμπειρίας μας οδηγεί στην **αμφιβολία**, η οποία ωθεί τη φιλοσοφική σκέψη προς ένα σταθερό θεμέλιο της γνώσης.

Με αυτή την έννοια, η συνειδητοποίηση της άγνοιάς μας (ἀπορία) για τον κόσμο της **καθημερινής εμπειρίας γίνεται η αφετηρία της φιλοσοφικής σκέψης**. Η φιλοσοφική αναζήτηση δεν προϋποθέτει να έχουμε σπουδάσει κάποια από τις επιστήμες (π.χ. βιολογία, φυσική, χημεία, μαθηματικά κ.λπ.). **Αρχίζουμε να θέτουμε φιλοσοφικά ερωτήματα από τη στιγμή που σταματάμε να θεωρούμε τον κόσμο της καθημερινής εμπειρίας αυτονόητο**. Για παράδειγμα, οι άνθρωποι θεωρούν αυτονόητο πως κάθε πρωί θα ανατέλλει ο ήλιος. Από τη στιγμή όμως που θα αναρωτηθούν γιατί ανατέλλει ο ήλιος το πρωί και αν είναι αναγκαίο αυτό να γίνεται καθημερινά, τότε αρχίζουν να φιλοσοφούν. Παρόμοια, από την νηπιακή τους ηλικία έχουν μάθει να θεωρούν αυτονόητο πως υπάρχουν θεοί στους οποίους πρέπει να δείχνουν σεβασμό και πως πρέπει να ζουν σύμφωνα με τους κανόνες που οι θεοί έχουν θέσει. Από την στιγμή όμως που οι άνθρωποι αρχίζουν να θέτουν ερωτήματα για την ύπαρξη των θεών και τους θεϊκούς αυτούς κανόνες, τότε φιλοσοφούν. Έτσι, **η επιθυμία του ανθρώπου να υπερβεί την άγνοια οδηγεί τον αρχικό θαυμασμό στη φιλοσοφία**.

ἀπορῶ (στερ. α- + πόρος): βρίσκομαι σε αδιέξοδο και αμηχανία, αδυνατώ να καταλάβω και να εξηγήσω κάτι· διατυπώνω απορία, ρωτώ να μάθω κάτι.

Ο **Αριστοτέλης** (*Μετὰ τὰ φυσικά*, 993a30 κ.ε.) χρησιμοποιεί μια **παρομοίωση** που μας φέρνει στον νου την πλατωνική αλληγορία του σπηλαίου: παρομοιάζει τη διάνοια που βιώνει την ἀπορίαν με διάνοια δεμένη που επιδιώκει να λυθεί. **Άρα, η ἀπορία αποτελεί αφετηρία φιλοσοφικής αναζήτησης**.

• (διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστίν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων): Με το παρενθετικό αυτό επιχείρημα ο **Αριστοτέλης** αναφέρεται στη σχέση μύθου και φιλοσοφίας. Υποστηρίζει πως **οι «φιλόμυθοι» είναι κατά κάποιο τρόπο «φιλόσοφοι»**. Ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα σε αυτόν που αγαπά τον μύθο και σε αυτόν που αγαπά τη σοφία είναι τα φαινόμενα που προκαλούν θαυμασμό. Ο **Αριστοτέλης** δεν υπονοεί εδώ μόνο τους αρχαίους μυθογράφους αλλά έχει στο νου του και τον **Πλάτωνα**, ο οποίος αξιοποιούσε συχνά τον μύθο ως εργαλείο σκέψης και κάθε φορά τον διαμόρφωνε και ως προς τη μορφή και ως προς το περιεχόμενο, ώστε να εξυπηρετεί τους φιλοσοφικούς στόχους των Διαλόγων του. Επίσης, ο μύθος ήταν μία από τις σοφιστικές μεθόδους, αλλά τον μύθο τον χρησιμοποιούσαν συχνά και οι **προσωκρατικοί φιλόσοφοι, ποιητές** κ.ά.

Η τυπική δομή του συλλογισμού:

1η Προκείμενη: «ὁ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων» (= ο μύθος συντίθεται από γεγονότα άξια θαυμασμού).

2η Προκείμενη (εννοείται από πριν): «Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν» (= ὅπως συμβαίνει και τώρα, οι άνθρωποι άρχισαν για πρώτη φορά να φιλοσοφούν από περιέργεια και θαυμασμό).

Συμπέρασμα: «ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστίν» (= ὅποιος αγαπά τους μύθους κατά κάποιο τρόπο είναι και φιλόσοφος).

Η συλλογιστική πορεία αναλυτικότερα:

→ Οι μύθοι περιέχουν αφηγήσεις γεγονότων και φαινομένων που προκαλούν θαυμασμό, καθώς είναι αξιοθαύμαστα, αξιοπερίεργα, δυσερμήνευτα.

→ Ο θαυμασμός προκαλεί συνειδητοποίηση της άγνοιας.

→ Η συνειδητοποίηση της άγνοιας δημιουργεί την ανάγκη για γνώση, δηλαδή για την απάντηση στα μεγάλα ερωτήματα για τον θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο.

→ **Με τα ερωτήματα όμως που έχουν σχέση με τον θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο ασχολείται και η φιλοσοφία, αν και ο μύθος αποτελεί έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης από τη φιλοσοφία.**

Συμπέρασμα: Ο φιλόμυθος είναι κατά μία έννοια φιλόσοφος.

• ὥστ' εἶπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερόν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν:

ἐπιστήμη: ακριβής γνώση. Αντίστοιχα, το ρήμα ἐπίσταμαι σημαίνει «γνωρίζω καλά», «γνωρίζω με βεβαιότητα».

Η ἐπιστήμη υπερβαίνει την απλή εμπειρική μάθηση αλλά και την γνώση μιας τέχνης. Αποτελεί σύνολο τεκμηριωμένων γνώσεων σε συγκεκριμένο και διακριτό τομέα του επιστητού. **Άρα, κατά τον Αριστοτέλη η ἐπιστήμη συνδέεται άμεσα με τη λογική λειτουργία του ανθρώπου:** «ἐπιστήμη δ' ἅπασα μετὰ λόγου ἐστί» (*Αναλυτικά "Υστερα, 100b10*).

Στο σημείο αυτό ο **Αριστοτέλης** διατυπώνει το επιχείρημα πως, αφού αυτό που ώθησε τους ανθρώπους να ασχοληθούν με τις φιλοσοφικές αναζητήσεις ήταν η συνειδητοποίηση της άγνοιάς τους για τις αρχές που διέπουν τον κόσμο και τα βαθύτερα αίτια των φαινομένων, συμπεραίνεται εύλογα πως **επιδίωξαν την βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης και όχι για να εξυπηρετήσουν κάποια πρακτική σκοπιμότητα.** Για τον **Αριστοτέλη** λοιπόν η φιλοσοφική δραστηριότητα **αναζητά την αλήθεια, αποσκοπώντας στην καθαρή γνώση και όχι στην χρησιμότητα.**

Η υποθετική μορφή του επιχειρήματος:

Στο σημείο αυτό ο **Αριστοτέλης** δίνει στο επιχείρημά του υποθετική μορφή:

Υπόθεση: εἶπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν

Απόδοση: φανερόν (ἐστί) ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.

Του δίνει δηλαδή τη μορφή υπόθεσης που πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω, χωρίς να βιάζεται να καταλήξει σε οριστικό συμπέρασμα, πράγμα που θα γίνει παρακάτω. Ακολουθεί και εδώ τη μεθοδολογία των θετικών επιστημών.

• Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν πρὸς ὁρατῶν καὶ διαγωγὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι: Αμέσως παραπάνω ο **Αριστοτέλης** είχε φτάσει στο συμπέρασμα πως οι άνθρωποι **επιδίωξαν τη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης και όχι για να εξυπηρετήσουν κάποια πρακτική σκοπιμότητα** («διὰ τὸ

εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν»). Στο επιχείρημα όμως που τον οδήγησε σε αυτό το συμπέρασμα είχε δώσει υποθετική μορφή. Στο σημείο αυτό, διερευνώντας παραπέρα αν ισχύει το συμπέρασμά του, ο **Αριστοτέλης** φέρνει ως απόδειξη ένα συμπέρασμα στο οποίο τον οδήγησε η **εμπειρική παρατήρηση**: οι άνθρωποι φιλοσόφησαν μόνο όταν ικανοποίησαν όλες τις βασικές βιολογικές ανάγκες τους και τακτοποίησαν τις υλικές προϋποθέσεις και για καλοζωία και για εξύψωση της ζωής («πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγωγὴν»). Η φιλοσοφική δραστηριότητα λοιπόν υπερβαίνει τις πιεστικές ανάγκες της καθημερινής ζωής, καθώς αναπόφευκτα προϋποθέτει άνεση ζωής και χρόνο ελευθερίας, δηλαδή χρόνο που οι άνθρωποι μπορούσαν ελεύθερα να διαθέσουν για τη χαλάρωση και την απόλαυσή τους.

Στο συμπέρασμα αυτό ο **Αριστοτέλης** έχει καταλήξει **επαγωγικά**, δηλαδή αφού εξέτασε το ποιοι και κάτω από ποιες συνθήκες άρχισαν να ασχολούνται με τη θεωρητική σκέψη και ποιοι το έκαναν τόσο κατά το παρελθόν όσο και στην εποχή του («καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον»). Η παρατήρησή του επιβεβαιώνει την **ιστορική ματιά** του στο πώς άρχισαν οι άνθρωποι να φιλοσοφούν. Διαπιστώνει πως, μολονότι ιστορικά προηγήθηκε η ανάπτυξη εκείνων των ανθρώπινων δεξιοτήτων που αφορούν στην αντιμετώπιση των πιεστικών αναγκών της καθημερινότητας, η μεγάλη πρόοδος της ανθρωπότητας ήρθε όταν κάποιοι είχαν τον **ελεύθερο χρόνο** να αφοσιωθούν στην καθαρή θεωρία, στη γνώση για τη γνώση, και ανέπτυξαν τα μαθηματικά και την φιλοσοφία.

φρόνησις: Στο χωρίο αυτό η **φρόνησις** είναι ισοδύναμη νοηματικά με την **σοφίαν** ή **ἐπιστήμην**. Όμως, σε άλλα κείμενα του **Αριστοτέλη** (π.χ. στα *Ηθικά Νικομάχεια*) θα πάρει τη σημασία μιας συγκεκριμένης διανοητικής αρετής, αυτής που επιτρέπει στον άνθρωπο να κάνει σωστές ηθικές επιλογές σε πρακτικά ζητήματα της καθημερινής ζωής.

συμβεβηκός: Ο όρος εδώ χρησιμοποιείται με την κοινή σημασία του, δηλαδή ως συνώνυμος της έννοιας «συμβάν», «ιστορικό γεγονός».

• Ἀἴτιον οὖν ὥς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρεῖαν ἑτέραν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος, φανερόν, ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἔνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὄν, οὕτω καὶ αὐτὴν ὥς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκεν ἔστιν: Με τη φράση «δῆλον οὖν» ο **Αριστοτέλης** καταλήγει στο συμπέρασμα της συλλογιστικής πορείας που ακολούθησε: οι άνθρωποι ποθούν και επιδιώκουν **τη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης και όχι για να εξυπηρετήσουν κάποια πρακτική σκοπιμότητα**. Το συμπέρασμα αυτό τώρα διατυπώνεται σε **α' πληθυντικό** πρόσωπο οριστικής ενεστώτα («ζητοῦμεν»), πράγμα που δείχνει πως ο **Αριστοτέλης** εντάσσει και τον εαυτό του στους φιλοσόφους της εποχής του. Το γεγονός μάλιστα ότι τώρα η διατύπωση του **Αριστοτέλη** δεν έχει μορφή υποθετικού λόγου φανερώνει πως **έχει καταλήξει με βεβαιότητα** σε αυτό.

Για να κάνει ο **Αριστοτέλης** πιο παραστατικό το παραπάνω συμπέρασμα, χρησιμοποιεί μια **αναλογία**: **ὡπως** χαρακτηρίζουμε ελεύθερο τον άνθρωπο που είναι αυτόνομος και δεν υποτάσσει την δραστηριότητά του στην υπηρεσία κάποιου άλλου, σε αντίθεση με τους δούλους, **έτσι** θεωρούμε ότι η φιλοσοφία αποσκοπεί στη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της ίδιας αυτής της γνώσης και όχι για να εξυπηρετήσει κάποια πρακτική σκοπιμότητα. Ὅπως λοιπόν ο ἐλεύθερος ἄνθρωπος ὑπάρχει για τον εαυτό του, έτσι και η φιλοσοφία ὑπάρχει για τον εαυτό της. Είναι προφανές ότι για τον **Αριστοτέλη** τέτοια γνώση **δεν είναι εφικτή για κάποιον που είναι δούλος ή γυναίκα**. Πάντως, η ιδέα

της σύνδεσης φιλοσοφίας και ελευθερίας προϋπάρχει ήδη στον **Πλάτωνα** (*Πολιτεία*, 499a). Επισημαίνουμε βέβαια ότι **χάρη στους δούλους και τους μετοίκους υπήρχε επαρκής ελεύθερος χρόνος α.** για τους ελεύθερους Αθηναίους πολίτες να φιλοσοφούν και **β.** να συμμετέχουν στις δημοκρατικές διαδικασίες (η φιλοσοφία σε διανοητικό επίπεδο αντιπροσωπεύει ό,τι η δημοκρατία σε πολιτικό).

ε. Ενδιαφέρουσες επισημάνσεις:

× «τὸ θαυμάζειν», «τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν», «τὸ εἰδέναι», «τὸ ἐπίστασθαι»:

Ο **Αριστοτέλης** επιμένει στη χρήση **ἐναρθρῶν ἀπαρεμφάτων** εκεί που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει αφηρημένα ουσιαστικά. Δίνει, έτσι, έμφαση στον ενεργητικό, προσωπικό χαρακτήρα της φιλοσοφικής δραστηριότητας αλλά και στην ιστορικότητα της φιλοσοφίας.

× «ἐδίωκον», «ζητεῖσθαι», «ζητοῦμεν»:

Με την επιλογή των συγκεκριμένων ρημάτων ο **Αριστοτέλης** υποδηλώνει τον πειστικό χαρακτήρα των φιλοσοφικών αποριών, την επιτακτική ροπή στο φιλοσοφείν. Μπορεί η φιλοσοφία να μην ικανοποιεί καμία εξωτερική χρεία και ανάγκη, αποτελεί όμως πανανθρώπινο ψυχικό ζητούμενο. Ενδιαφέρουσα και η τροπή από τον παρελθοντικό τριτοπρόσωπο «ἐδίωκον» στο παροντικό πρωτοπρόσωπο «ζητοῦμεν», με την οποία ο **Αριστοτέλης** εντάσσει και τον εαυτό του στη χορεία των φιλοσόφων, των ανθρώπων που στοχάζονται ελεύθερα.

× «μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν»:

Η συσχέτιση της φιλοσοφίας με την ελευθερία μόνο τυχαία ή εξωτερική δεν είναι. Δεν δηλώνει απλά την απουσία σύνδεσης με την όποια χρηστικότητα. Αλλά αποτυπώνει μια βαθιά αίσθηση του φιλοσόφου, τόσο για τη **συγχρονία**: μόνο ένα ελεύθερο πνεύμα μπορεί να φιλοσοφήσει αληθινά, όσο και για τη **διαχρονία**: μόνο όταν οι Έλληνες προόδευσαν στην ελευθερία, ευδοκίμησε ο φιλοσοφικός λόγος· μάλιστα, αυτό συνέβη στην κατεξοχήν ελεύθερη πόλη, την Αθήνα.

Παράλληλα κείμενα

Παράλληλο κείμενο 1: Πλάτων, Συμπόσιον, 203e-204b

Όπως είναι γνωστό, όλα τα έργα του **Πλάτωνα**, εκτός από την *Απολογία του Σωκράτη* και τις *Επιστολές*, είναι γραμμένα σε διαλογική μορφή. Επιπλέον, παρά τη δυσπιστία του για τον γραπτό λόγο, κατέφυγε τελικά σε αυτόν για να αποτυπώσει τις φιλοσοφικές θέσεις του, αλλά **προτίμησε τη μορφή του διαλόγου, που του επέτρεπε να διατηρήσει τη διανοητική ευελιξία και την κριτική αμεσότητα της προφορικής συζήτησης. Η πλατωνική διαλεκτική, η μέθοδος αυτή της αναζήτησης της φιλοσοφικής αλήθειας μέσα από τη ζωντανή αντιπαράθεση και τον άμεσο έλεγχο κάθε άποψης που διατυπώνεται, βρήκε στη διαλογική μορφή των έργων του την ιδανική λογοτεχνική της έκφραση. Επιπλέον, ο Πλάτων χρησιμοποίησε πολλές φορές τον μύθο (π.χ. τον μύθο της σπηλιάς στην *Πολιτεία*) πάντοτε όμως για να συμπληρώσει μιαν αυστηρή φιλοσοφική απόδειξη, όχι ως αυτόνομο τρόπο, ισοδύναμο με τις άλλες φιλοσοφικές μεθόδους, για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στην γνώση. Πάντως, ίσως επειδή και ο ίδιος απέρριπτε εντελώς την αξία της συμβολικής μυθικής αφήγησης.**

Ο **Αριστοτέλης**, ωστόσο, γράφει με έναν τρόπο που θυμίζει τον σημερινό τρόπο γραφής της φιλοσοφίας: για την ακρίβεια, είναι αυτός που **πρώτος καθιερώνει**

την επιστημονική πραγματεία ως όχημα μετάδοσης της φιλοσοφίας. Στα αριστοτελικά κείμενα κυρίαρχος δεν είναι ο συγγραφέας ή τα λογοτεχνικά προσώπια του, αλλά τα προβλήματα που συζητούνται και οι θέσεις που εκτίθενται. Ένα συγκεκριμένο πρόβλημα αποτελεί την αφετηρία κάθε αριστοτελικής πραγματείας. Πριν προχωρήσει στην έκθεση των δικών του θέσεων, ο **Αριστοτέλης** παραθέτει τις **απόψεις των άλλων φιλοσόφων** (πολλές φορές και τις διαδεδομένες αντιλήψεις των κοινών ανθρώπων), **προχωράει στην ανάλυση και την κριτική τους**, για να καταλήξει σε ορισμένες **θεμελιώδεις απορίες** - σε φιλοσοφικά και επιστημονικά διλήμματα. Η δική του τώρα συμβολή παίρνει κατά κανόνα τη **μορφή μιας αποδεικτικής διαδικασίας**.

Παρά τις εμφανείς διαφορές στον τρόπο φιλοσοφικής γραφής είναι προφανές ότι τόσο ο διάλογος επιτρέπει την ανάλυση και κριτική των επιμέρους απόψεων, καθώς **επιτρέπει να τίθενται απορίες**, άρα συμβάλει αποφασιστικά στην αναζήτηση της αλήθειας όσο και ο μύθος, αφού κατά τον **Αριστοτέλη** «**όποιος αγαπά τους μύθους είναι κατά κάποιο τρόπο και φιλόσοφος, αφού οι μύθοι συντίθενται από γεγονότα θαυμάσια**».

Βασικό χαρακτηριστικό όσων **φιλοσοφούν** είναι ότι **α. έχουν επίγνωση της άγνοιάς τους**, καθώς συνειδητοποιούν τι δεν έχουν (σε αντίθεση με τους μωρούς) και **β. νιώθουν τον πόθο**, την επιθυμία να μάθουν («**ὁρῶνται τοῦ εἰδέναι**»). Τουναντίον **δεν φιλοσοφούν α. οι σοφοί, αφού αποδεδειγμένα είναι κάτοχοι της αλήθειας και της σοφίας** [Ο **Πλάτων** αργότερα θα διατυπώσει την άποψη ότι η ιδιότητα της σοφίας ανήκει αποκλειστικά στον θεό (ως έκφραση της Ιδέας του Αγαθού) και είναι ανέφικτη για τους θνητούς] και **β. οι αποκαλούμενοι ως μωροί** («**ἄμαθεις**») που δεν συνειδητοποιούν την άγνοιά τους, έχουν ατελή γνωστική λειτουργία (ακρισία) και νιώθουν ικανοποιημένοι με τον εαυτό τους, ενώ δεν θα έπρεπε. Η φιλοσοφία, έτσι, περιγράφεται ως μιας διαρκώς ατέλεστη ροπή προς τη γνώση, στην πιο ολοκληρωμένη όμως και απόλυτη μορφή της. Τελικά, η ίδια η ετυμολογία της λέξης **φιλοσοφία**, «**ο έρωτας, η επιθυμία για τη σοφία**», γίνεται το ίδιο το πρόγραμμα της φιλοσοφίας. Ο **Συκουτρής** σχολιάζει: «Με την αγάπη προς την ανώτερη πνευματικότητα (**φιλοσοφία**) υπερπηδά κανείς ήδη την κατάσταση της **ἄμαθειας**, για δύο λόγους: πρώτον διότι αυτό το **ξεκίνημα προς τη σοφία**, προς κάτι δηλαδή **θείο**, είναι **απόδειξη συγγενείας ψυχικής προς το θείο**· έπειτα διότι σημαίνει **απαλλαγή από το μεγαλύτερο κακό της ψυχής, την πνευματική ολιγάρκεια**».

Αξιοσημείωτη η τελευταία φράση του Παράλληλου κειμένου: «επειδή είναι από πατέρα μέν σοφόν και πολυμήχανον, **από μητέρα δε αμήχανον και όχι σοφήν**» για τη θέση της γυναίκας στην αρχαιότητα. Πρβ. την άποψη του **Αριστοτέλη** στη *Πολιτικά*: «Στους βαρβάρους όμως η γυναίκα και ο δούλος ανήκουν στην ίδια τάξη. Και η αιτία γι' αυτό είναι το γεγονός ότι δε διαθέτουν από τη φύση τους τη δυνατότητα να εξουσιάζουν, αλλά η κοινωνία τους είναι μια κοινωνία δούλης και δούλου. Γι' αυτό ακριβώς λένε οι ποιητές ότι είναι εύλογο οι Έλληνες να εξουσιάζουν τους βαρβάρους, διότι με βάση την ίδια τη φύση ο βάρβαρος δε διαφέρει από το δούλο».

Παράλληλο κείμενο 2: Ρενέ Ντεκάρτ, Αρχές Φιλοσοφίας

Ο **Ρενέ Ντεκάρτ** προς το τέλος του βιβλίου *Αρχές Φιλοσοφίας* διατύπωσε την περίφημη φράση, όπου παρομοιάζει όλη τη φιλοσοφία με δέντρο, που έχει για ρίζες

του τη μεταφυσική, για κορμό τη φυσική και για κλαδιά όλες τις άλλες επιστήμες, που ανάγονται σε τρεις κύριες: την ιατρική (εννοούσε τη φυσιολογία), τη μηχανική και την ηθική: την τελειοτάτη ηθική, που προϋποθέτοντας την ακέραιη γνώση όλων των άλλων επιστημών, αποτελεί την ανώτατη βαθμίδα της σοφίας.

Από το συγκεκριμένο απόσπασμα διαφαίνεται ότι ο **Ντεκάρτ** συμφωνεί με τον **Αριστοτέλη** στ' ότι η φιλοσοφία συνιστά μελέτη της σοφίας, η οποία ξεπερνά την εμπειρία και **συνιστά την τέλεια γνώση**, η οποία με της σειρά της ανάγεται από τα πρώτα αίτια, τις πρώτες αρχές, καθώς η πρώτη φιλοσοφία (η βασική έννοια στα *Μετὰ τὰ φυσικά*) και για τον **Αριστοτέλη** έχει το ίδιο βασικό αντικείμενο μελέτης. Ωστόσο, ο **Ντεκάρτ** δίνει μία πιο χρηστική **προοπτική στη φιλοσοφία** (τόσο για την καθοδήγηση της ζωής του όσο και για τη διατήρηση της υγείας του και για την επινώση όλων των τεχνών), αλλά **σε κάθε περίπτωση είναι εμφανής η επιστημονική στόχευση**, η συγκρότηση στέρεης γνώσης, δηλαδή έπιστήμης, στο οποίο θα συμφωνούσε ο **Αριστοτέλης**.